BENCSIK ORSOLYA

A művészet természetrajza

LÁNG ZSOLT: BOLYAI – REGÉNY CSILLAGPORBÓL, FORRADALOMNYOMOKBÓL[1]

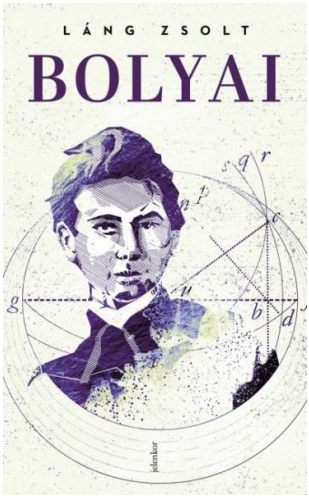

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2019
456 oldal, 4299 Ft

Láng Zsolt új regénye a világhírű erdélyi matematikust, a nemeuklideszi geometria feltalálóját megidéző Esterházy Péter-idézettel nyit. *A Bevezetés a szépirodalomba* mottóként citált szöveghelye azért is fontos a 2019-es mű értelmezésében, mert több szempontból kijelöli azt a kontextust, azt a szöveghagyományt és prózapoétikát, azt az *eredet*et, amiből a Láng Zsolt-i textus megszülethetett, és azt a *szerkezet*et, amelyben az ő nemeuklideszi (?) tere működik. Nemcsak az eredet kérdése hangsúlyos problémája a regénynek, hiszen az a feladat, az a szorongató, nem könnyű (egyszerre mérnöki, nyomozói és szerzetesi/spirituális) munka, aminek során elbeszélhetővé és majd megérthetővé válhat a világ, a nyelv, a tér, az egyes emberi entitás, Bolyai János, a Láng Zsolt elnevezésű szerző-narrátor vagy éppen a művészet genezise, eleve meghatározza, illetőleg újra és újra pozicionálja a világ/önmaga struktúráját, tehát azt a nézőpontot, ahonnan mindez elvégezhető vagy legalábbis megkísérelhető. Az eredet (a csillagporhoz való eljutás mint a regény utolsó mondataként megfogalmazott axiómaválasz pedig utólagosan) definiálja az ember természetét (anyagát) és létezésperspektíváit, a kozmoszban betöltött szerepét, és vezet el az élet interpretálásához. A kéziratokkal (a Bolyai-kézirattal, a 12 683 jegyzetpapírral, akárcsak a regény szövegével) való akkurátus munka, a jelek, nyomok, összefüggések, képletek keresése és megfejtése a létezés káoszában (a „zűrzavaros kupacban") próbál rendet teremteni és fogódzót találni, miközben a Láng Zsolt-i regényuniverzum tapasztalata éppen az, hogy ezt a rendet, teremtő erőt (és biztos pontot) leginkább egy másik, távoli csillag (zárt világ) megnyugtató, besugárzó kö-

[1] A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

zelsége, pontosabban a szerencsés szerelmi együttállások jelenléte képes szavatolni. A mű többféle szerelemképe közül ennek a szerencsés együttállásnak kettő feleltethető meg: az író narrátornak és Évának, illetve Bolyai Jánosnak és Juliskának a szerelme, szemben például a svájci történet krimiszüzséjében kibontakozó, egymást végül elemésztő, megsemmisítő orvostudósok-alkimisták erőszakos szenvedélyével. Utóbbiak tragédiája az élet és halál joga feletti rendelkezéssel kapcsolatos hübriszből fakad.

Láng Zsolt rendkívül olvasmányos, izgalmas regénye tehát olyan heterogén *bevezetés* (a mindenség, a geometria/a művészet, a szerelem elméletébe vagy épp az embertanba), amely többször és több síkon reflektál önmaga előzményeire, önmaga megszületésére és arra a tradícióra, literatúrára, illetve kortárs kulturális kontextusra, amelybe eleve beleíródik. A metareflexív kiszólásaival a posztmodern szövegirodalmat, esztétikát, Esterházy nemlétező, ám tervezett Bolyai-regényét, a Bolyai-hagyatékot (benne Bolyai világtanról szóló kéziratos anyagát) őrző Teleki Tékát, a svájci kolostort, ahol – a matematikuséval párhuzamos életrajzi narratívában – a Láng Zsolt nevű író ösztöndíjas időszaka alatt a Bolyai-kéziratokat kutatja, és a Bolyai-regény megírásán dolgozik, illetőleg a XIX. századi és a jelenkori magyar irodalmat, valamint a svájci tartózkodásnak köszönhetően a kortárs nemzetközi művészetet, művészéletet gyűjti magába, és ezeken keresztül írja meg önmagát. Azon túl, hogy például a jelenkori magyar irodalom csöppet sem kismesterei, Esterházy, Krasznahorkai vagy (a svájci fotókiállítás apropóján) Nádas a regénykeletkezést elbeszélő fejezetekben maguk is szerepet kapnak, – a szöveg rejtett önkanonizációs gesztusa mellett – számos fontos és eltalált kulturális allúzió épül be ebbe a nem hagyományos értelemben vett, tehát nemcsak Bolyairól szóló, a fikciót valósággal és a valóságot fikcióval vegyítő életrajzi (világ)prózába, amelyek között persze a legegyszerűbb kapcsolódást a matematikus személye és felfedezései adják. A Christoph Rütimann munkásságát beszippantó szöveghely, amely *a geometria belsejében rejtőző művészi csírák*, a művészi tér, valamint a zárt világ és a világ rendezetlenségének, illetőleg megmentésének a kérdéseit taglalja, azért is emlékezetes, mert a kaktuszokon zenélő, tojásból kibújó képzőművész mondja ki a művészet természetének alapigazságát:

„– Regény lesz belőle? – kérdezte, s nem tudtam eldönteni, biztatni akar, vagy inkább fanyalog egy újabb Bolyai-riporthoz hasonlatos élmény előérzetével.

– Nem tudom, mit csináljak. Őszintén szólva Bolyai nélkül nem hiszem, hogy valaha is igazi író leszek. De talán mégsem vágok bele.

– Hát persze, nem kell megírni, teljesen felesleges. Megíródik magától."

De az érdekes összeolvasások és továbbírások tárházaként a regény például Dragomán György *Máglyá*jának bizonyos momentumait és motívumait is megidézi. Dragomán lisztbe rajzoló, vonalakat húzó Nagymamájának és az ő mozdulatait eltanuló, ismétlő unokának a jelenete, mely az emlékezésre épülő világtan szép allegóriája, a haldokló (a kéziratokkal az „ördög képletét" eltakarni akaró) Bolyai és szeretője egyszerű tésztarajzában variálódik tovább. A felejtés könnyűségének és az emlékezés nehézségének belátása mellett az utánzás, a tanítás, a világ rendjébe való bevezetés, a *beavatás* során feltáruló időutazás (az időhorizontok összeolvadása) mind a Dragomán-mű, mind Láng Zsolt új regényének kitüntetett tapasztalata és élménye. Láng regényének idézett jelenetében ez a rajz (vagyis a paralelogrammák együttese, „a szellem világának térképe") – mely eszerint elsődleges a szóhoz, a nyelvhez képest – a halál kapujában kerül a gyúródeszkára. A kép, a vonalak (ismerős mintája: a pókháló,

a virág, a kinyílt margaréta, az ánuszvirág, a tűzgolyó), melyek átjárót nyitnak az „egyik pillanatból a másikba, a jelenből a múltba, képzeletből a valóságba és fordítva", tehát sokkal inkább hozzáférhetőek, mint a szavak („ami a szavakban érthetetlen volt, érthetővé vált a rajzban"), a szeretett másik megszűnésének pillanatában a látáson (az érzeteken) és az emlékeken keresztül tárják fel a titkot, a személyes élettörténetet. Talán véletlen játék és nem tudatos allúzió, hogy a Pintér József által tervezett *Máglya*-borító rókájával Tillai Tamás Bolyai-borítójának a hátlapján megjelentő állat is dialógusba lép. A közös róka-motívum viszont leginkább mint *alkonyati rókatárgy* jelenik meg Lángnál: a Bolyai-tárggyal azonos, hiszen Uschi róka-történetén keresztül (az őt megdelejező állatot képtelen megörökíteni a csodakamerájával) a művész és tárgya közötti viszonyt allegorizálja.

Láng Zsolt a Bolyai János számára is lényeges prímszámokkal jelöli a regény egyes fejezeteit, melyek két síkon, de valójában sokfelé futó cselekménykszálon vezetnek a cím (a fókuszpont, a megörökíthetetlen mindenség) felé. A Bolyai-életrajzot töredékesen rekonstruáló, bizonyos, a regény nézőpontja, szerkezete szempontjából fontos életeseményeket elbeszélő és a Bolyai-kép ugyancsak ebből a szempontból meghatározó elemeit narráló fejezetek, valamint a kézirattal, a Bolyai-kutatással, anyaggyűjtéssel való foglalkozásról, a svájci ösztöndíjról, a regény alakulásáról és a Bolyai-nyomozásba íródó krimiszálról szóló fejezetek egymást váltják, miközben utóbbiakban leleményesen variálódnak, átértelmeződnek, más-más látószögbe helyeződnek ennek a világtant író matematikus-képnek a sajátos elemei, motívumai. A párhuzamos fejezeteket megelőző BIBLIOTHECA TELEKIANA a hatalmas Bolyai-életrajz és -interpretáció anyagából pedig pontosan azt emeli és gyűjti ki (azon túl, hogy a valós, igaz Bolyai-kép megtalálásának a lehetőségét negligálja és a jelentések szóródását, az értelmezés heterogenitását állítja), ami Láng célkitűzése és regénykutatása számára alapvető, így fejezetenként vagy jelenetenként, illetve több történet- és motívumszinten íródik bele a mű univerzumába. Csak hogy néhány példát említsek: Bolyai Farkas és János, vagyis az apa és a fiú viszonya, Bolyai Gausshoz és Lobacsovszkijhoz fűződő kapcsolata, „az anyai szerencsétlen örökség", Bolyai emésztési zavarai, meg nem értettsége, katonai múltja, szerelmei, halála.

A regény ügyes megoldásai a különböző idő-, tér- és elbeszéléssíkokban, tudásanyagok között, összefüggésekben felmerülő, kiépülő, a BOLYAI betűsorhoz/címhez/fogalomhoz/névhez kapcsolódó szövegkomponensek játékba hozása: a Láng Zsolt-i szöveg ezáltal egy olyan jó aránnyal létrehozott, illetve önmaga alakulását folyamatosan kommentáló, nyomon követő, leíró, artisztikus világtanba vezeti be az olvasóját, amiben az általa kutatott Bolyai-jelenség, Bolyai-kép valójában a mindenség elméletével analóg. A Bolyai-regényben tehát az Ugyanazok sokféleképpen variálódnak: a lehetséges világokban, történetekben különbözőképpen tűnnek fel, jönnek létre, teljesednek ki vagy fulladnak tragédiába, így a korábban bestiáriumokat író szerző – továbbra is a művészet alkímiájának köszönhetően – a többféleségek, az újrarendeződések párhuzamosságának gazdag természetrajzát bontja ki.

Láng Zsolt regényének valódi tétje nem a Bolyai-életrajz elbeszélésének a sikeressége, hanem az, hogy mennyiben képes olyan forradalmi nyelvet, esztétikát, regényszerkezetet és -világot létrehozni, amely Bolyai János felfedezéseinek a forradalmiságával analóg. Maga a mű is több szinten tematizálja ennek a forradalomnak az égető (egyben nyomasztó) szükségességét – persze Bolyaitól kiindulva és azt variálva kerül elbeszélésre például a régi helyén egy új világtan, a '89-es romániai rendszerváltás vagy – az Esterházy-közvetítéssel elterjedt –

barthes-i nyelvi forradalom. Habár túlzás lenne azt állítani, hogy Láng Zsolt új regényével paradigmaváltás történt volna, azonban egy biztos: a művészet alkimista, transzgresszív erejével nemcsak egy halott (valós vagy valótlan) Bolyai támadt fel, hanem a régiből, a múltból építkezve valami izgalmas, a tragédiákkal, pusztulásokkal szemben is pozitív, reménykeltő világ keletkezett. Némi csillagpor.

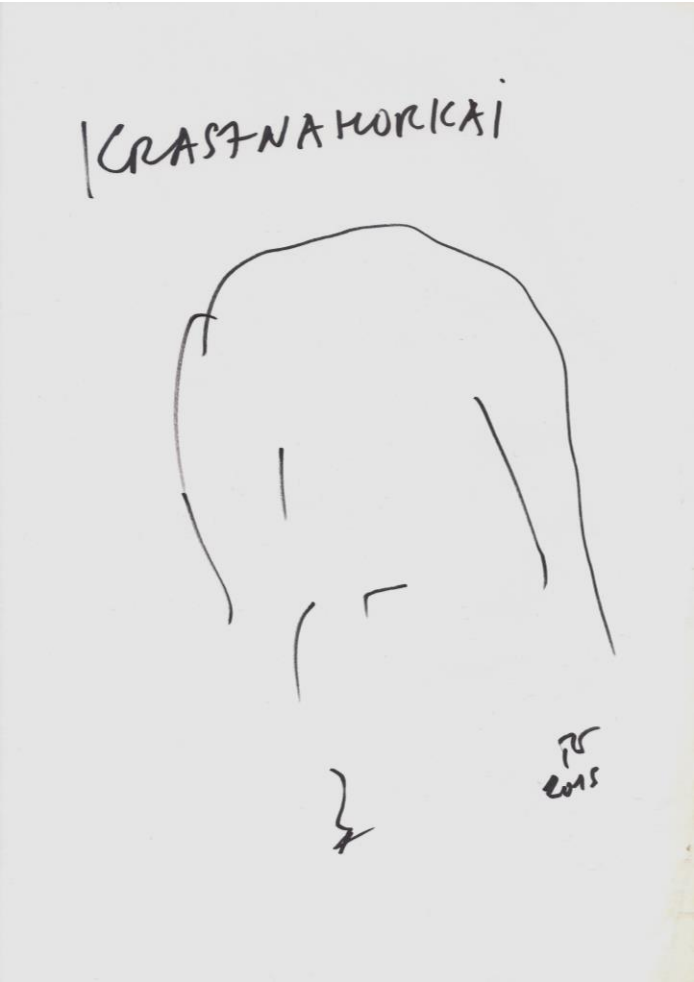

KRASZNAHORKAI (fekete filctoll, A/4 papír, 2015)